

JFK, 1992 avagy a liberális értelmiség újabb lázadása

A Kennedy család története, ügyes-bajos dolgaik gyakori szellőztetése az amerikai tömegkommunikáció egyik legsikeresebb szappanoperája. A több évtizedet felölelő, folytatásos élő regény mindmáig legemlékezetesebb és egyben legdrámaibb pillanata John Fitzgerald Kennedynak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének 1963-ban, titokzatos körülmények között bekövetkezett halála.

A tragikus eseményről kiadott hivatalos közleményt, mely szerint a roppant népszerűségnek örvendő elnök elleni merényletben egy L. H. Oswald nevű magányos merénylőn kívül semmilyen más tényező nem játszott bizonyítható szerepet, az ismétlődő közvélemény-kutatások szerint az amerikaiak többsége nem tartja hihetőnek, elfogadhatónak vagy kielégítőnek. JFK haláláról – az öngyilkosság kivételével – mindenfajta verzióknak és mendemondának akadnak támogatói és terjesztői az emberek kisebb-nagyobb csoportjainak körében. Ennek következtében bizton számíthat sikerre az, aki egy elnökválasztási kampány időszakában előáll egy sodró lendületű, kiváló technikai megoldásokkal fűszerezett filmdrámával, melyben egy Jim Garrisoné nevű New Orleans-i ügyész (Kevin Costner) hosszú évek szívós munkájával leleplezi, hogy a JFK elleni merénylet mögött a hadiipari nagykutya, a CIA és a kubai ellenforradalmárok összeesküvése áll.

Oliver Stone-ról, a JFK című film rendezőjéről azonban korábbi munkássága – benne a nálunk is bemutatott Született július 4-én – alapján feltételezhetjük, hogy az olcsó kasszasikernél komolyabb elképzelésekkel látott munkához ezúttal is. Filmje kriminek túlságosan hosszú, és számtalan olyan mozzanat visszaköszön benne, amely a sok évtizedes szappanoperából már ismerős, és az idők során egyre laposabb közhellyé kopott. Sőt, a nyíltan politikus műalkotás a történeti hűség szempontjából sem támadhatatlan, hiszen az elnök személyének heroizálása érdekében bizony kissé elferdítette a 60-as évek elejének világpolitikai helyzetképét, és benne a Fehér Ház és JFK szerepét. A film egy galamblelkű Kennedyről szól, akit a gyilkos golyó megakadályozott abban, hogy egyszer s mindenkorra véget vessen Amerika és a nagyvilág összes konfliktusának, öldöklésének és szenvedésének.

Az igazi JFK megtalálásához vissza kell gondolnunk arra az időszakra, amikor az úrkutatásban előreszaladó, s a harmadik világban egyre népszerűbb Szovjetunió ambíciói nem tűntek olyan mulatságosnak, mint most, bő három évtized múltán. Hruscsov nagyjeleneteinek időszakában, tulajdonképpen azokra adott válaszként, a liberális agytrösztök termését összefoglalandó jelent meg 1960-ban W. W. Rostow könyve: A gazdasági növekedés szakaszai (alcíme: Egy nem kommunista kiáltvány). Jelentőségét tekintve ehhez a könyvhöz hasonlítható a jelenlegi viszonyok között Bill Clinton gazdasági tanácsadójának Robert Reichnek nemrég megjelent kiváló munkája: A nemzetek munkája.

JFK – Rostow és társai útmutatásai alapján – az alábbi stratégiát alkalmazta a harmadik világban a szovjet térnyerés visszaszorítására: szabadulj meg a kínos diktátoroktól; küldd be a Békehadtestet; adj nekik fejlesztési segítyt, ha veled

működnek együtt, és nem az oroszokkal. Ha mindez nem működne, akkor küldd be a zöldsapkásokat meg a kínzásoktató kiképzőket; és ha ez sem elég, akkor bombázd őket vissza a kőkorszakba. A nagyhatalmi verseny új formájának belpolitikai velejárója volt a Walter Heller által irányított keynesiánus iparpolitika, és a költségvetés oktatási, jóléti és egészségügyi kiadásainak jelentős növelése.

Oliver Stone e változatos programból csak a szalonképes tételeket tartja meg Kennedynak. Mégsem hamisít. Ezt akkor állíthatnánk, ha dokumentum(jellegű) filmről lenne szó. A helyzet azonban más: a JFK elkészítése és bemutatása a 90-es évek fordulójának aktuálpolitikai eseménye. Ez az az időszak ugyanis, amikor az amerikai társadalom végérvényesen csalódik mindabban, amit az elmúlt 15 év alatt elhitettek vele. Kiderül, hogy a csodálatos reagan gazdaságpolitika többnyire csak romokat hagyott maga után; hogy a gonosz birodalma, melynek legyőzéséért az áldozatokat meghozták, gyenge és magatehetetlen volt ahhoz, hogy ártani tudjon; s hogy a 80-as évek ünnevelt elméletei a szabad piacról és az önkorlátozó államról anakronisztikus mítoszok csupán.

Nemcsak az értelmiség köreiben fogalmazódik meg 1992-re: valahol utat vesztettünk. S hogy mikor, arra igen egyszerű a válasz. Akkor, amikor öt éven belül az amerikai nép négy kiemelkedő vezetője: időrendben John Kennedy, Malcolm X, Martin Luther King és Robert Kennedy életét oltotta ki gyilkos merénylet. Akkor, amikor a JFK helyébe lépő Lyndon Baines Johnson a szegénység leküzdésére fordítandó összegeket átszivattyúzta a vietnámi háború feneketlen költségvetésébe, megalapozva saját népszerűtlenségét és bukását, meg a botrányoktól és szélhámosságoktól hemzsegő republikánus korszakot.

A progresszió lejáratása következtében egy emberöltőre elveszett a világ politikai gyakorlata számára az a szellemi hagyomány, amelyet a 60-as évek radikális felvilágosodása teremtett meg. A társadalmi problémák iránti humanista érzékenység két évtizeden keresztül gúny és lenézés tárgyát képezte. Ez a divat hozzánk késve érkezett, és késve távozik. Ki tudja például azt, hogy vajon miért nem tanítják a mi közgazdaságtudományi egyetemünkön JFK barátja, tanácsadója és nagykövete: John Kenneth Galbraith világhírű könyvét, Az új ipari államot, mely a modern gazdaság elemzésének középpontjába a katonai-ipari komplexumot, és nem a kereslet-kínálati függvényt állítja?

Lényegében Stone filmje is társadalomkritika, melynek fókuszában a katonai-ipari komplexum áll. Ez irányítja a gazdaságot, a politikát, a titkosszolgálatot, az ideológiát. A maga javára manipulálja a demokratikus intézményeket, és eltakarít az útjából mindenkit, aki ezen változtatni akar, legyen az akár az Egyesült Államok elnöke. Ezért a filmmel kapcsolatban nem az a legfontosabb kérdés, hogy így játszódtott-e JFK meggyilkolása a valóságban is. Ezt bizonyítani ma lehetetlen, de cáfolni is. Akár így is történhetett. Hihető, hogy Johnstont az igazi hatalom bittokosai a háttérből irányították, mert köztudott, hogy Nixon gazember volt, hogy Reagannek fogalma sem volt arról, hogy miket beszél, és hogy Bush hazudott választóinak.

Akkor viszont hogy állunk a demokráciával? Számon lehet-e kérni egyáltalán, hogy kiket szolgálnak az Egyesült Államok törvényhozó testületei, közhivatalai és bíróságai? A film logikus kifejelete, hogy a főszereplő kerületi ügyész vádbeszédet mond az egész államhatalom ellen. (És nem egyszerűen a kormány vagy a kormányzat ellen,

ahogy azt a film hazai feliratozói fordították, hiszen a government szó Amerikában az összes hatalmi ágat magában foglalja.) A JFK tehát nem más, mint monumentális bizalmatlansági indítvány az amerikai uralkodó osztállyal szemben. Kötöttségek nélkül kezeli ugyan a 60-as évek történelmének tényeit, de annál jobban fejezi ki a 90-es évek elejének politikai életérzését.

Aki az Egyesült Államokban a liberális és radikális irányzatokhoz tartozik, többnyire szégyenérzetét és sajnálkozását fejezi ki mindazzal kapcsolatban, ami a 80-as években történt. A cselekvési lehetőségek azonban igen korlátozottak. A liberál-bolsevik (lásd Annie Hall) New York-i értelmiség a Broadway mozijaiban és színházaiban vívja két és fél órás forradalmait, átélve az éppen ügyeletes Don Quiote: a rejtélyes betegség ellen magányosan küzdő orvos, vagy éppen az elvetemült összeesküvők után nyomozó ügyész keserves harcát. Az 1992-es elnökválasztásban komoly lehetőséget lát a fordulatra. Szíve szerint minimum Jerry Brownt vagy Jesse Jacksont támogatná, de hát kénytelen kellelten felsorakozik Bill Clinton mellé. És tudja: ha az új elnök ambíciózus programja is szép lassan megfeneklik az elvtelen kompromisszumok átláthatatlan útvesztőjében, az megint csak Oliver Stone-t igazolja, és mindazt, amit ő a JFK-val a demokrácia hiányáról elmondott.

Andor László